

УДК 316.485.26:004

Оксана Сенченко,
інженер навчального процесу
Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ "КПІ"

Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї

У статті проаналізовано новітні способи і методи ведення війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. Досліджено мережецентричні війни, їх витоки, форми та способи ведення. Наведено характеристики інформаційно-психологічної війни та засоби протидії негативному інформаційно-психологічному впливові.

Ключові слова: мережа, військові стратегії, заколот-війни, інформаційний простір.

Трансформація способів і методів ведення війн

Закономірним результатом перемоги в Другій світовій війні стала поява двополярного світу та корінний перегляд способів і методів збройної боротьби. Точкою відліку переходу від "гарячих" методів до "тепліх" і "холодних" є відома промова У. Черчилля, проголошена у Фултоні в 1946 році.

У наступні три десятиліття, на думку західних аналітиків, відбулася "трансформація війни", змінилося кілька варіантів стратегій застосування ядерної зброї, світ вступив у фазу "заколот-війн", локальних конфліктів і партизанських рухів. Радянське ж керівництво розглядало війну як "продовження політики іншими, а саме насильницькими засобами", а масоване використання збройних сил (зокрема і ядерної зброї) — як основний інструмент досягнення політичних цілей. Втягування країни в безперспективну гонку озброєнь з одного боку і використання Заходом методів "м'якої пропаганди" та маніпуляції свідомістю з іншого боку призвели до розпаду СРСР і перемоги лібералізму практично в планетарному масштабі.

Історично склалося так, що на порозі XXI століття домінуючою політичною теорією у світі став лібералізм, а основним його матеріальним виразником — США. Проте події останніх років свідчать, що перестала існувати єдина світова ціннісна система, яку США наполегливо нав'язували протягом останніх 20 років і фактично втілили у всьому західному світі під назвою "загальнолюдські цінності", камуфлюючи під них винятково власні інтереси.

Нині, на противагу "рах Амерікана" (світу по-американськи), настав час розробки і впровадження нової ідеології для різних країн і народів.

Як свідчить аналіз людської історії, війна була найавторитетнішим арбітром у суперечці різних поглядів на подальший розвиток людства. Саме під час протистояння відбувався пошук втраченої "справедливості", і тільки перемога дозволяла її встановити (чи відновити), але доти, доки трактування справедливості не зазнавало змін, що призводило до появи нових протиріч.

Нині ми знову спостерігаємо, що "справедливість" як філософська категорія втрачена: лібералізм "з американським обличчям" сьогодні, через 69 років після перемоги над фашизмом і через 23 роки після перемоги над

комунізмом, не видається еталоном "суспільства справедливості". Тому і виникає проблема нової війни, яка, на думку багатьох аналітиків, уже триває.

Існує багато поглядів на війну, причини її виникнення і форми ведення. Розглянемо деякі з них.

"Хороша війна виправдовує всяку справу" [1], — зазначав Ніцше. Він розвивав ідеї, висловлені ще Гераклітом, який стверджував, що "...війна — батько усього і усього цар; одним вона визначила бути богами, іншим — людьми; одних вона зробила рабами, інших — вільними" [2].

Схожі думки висловлював китайський полководець Сунь Цзи: "Війна — це велика справа для держави, це основа життя і смерті, це шлях існування і загибелі. Хто не розуміє усієї вигоди війни, той не може зрозуміти й усієї шкоди війни" [3].

З точки зору метафізики війна завжди має антиматеріалістичний, духовний сенс. Вона надає людині можливість пробудити героя, який дремає в ній. Борці б'ються не за країну або честолюбні державні спрямування, а за вищий принцип цивілізації.

Проте після епохи Наполеонівських війн на Заході запанував принцип переваги політики над іншими причинами, що призводять до війн. До них почали ставитися як до продовження державної політики, тільки іншими, насильницькими методами.

Прошло майже 100 років, і словник Брокгауза і Ефрона початку XX століття вже визначав війну як "збройну боротьбу між державами, народами або ж ворожими партіями, для примушення однієї сторони підкорятися волі іншій". Отже, знову на поверхню виходить сакральний, метафізичний сенс війни як боротьби волі.

Сьогодні світ вступив у фазу "заколот-війн", локальних конфліктів і партизанських рухів. Сучасна військова наука трактує війну дещо ширше — як "суспільно-політичне явище, особливий стан суспільства, пов'язаний з різкою зміною стосунків між державами, народами, соціальними групами і з переходом до застосування збройного насильства для досягнення політичних, економічних та інших цілей".

Підсумовуючи наведені визначення війни, можна сказати, що війна не що інше, як "розширене єдиноборство, під час якого внаслідок перемоги однієї сторони відбувається перерозподіл ролей його учасників". Причому

ролі можуть мінятися як усередині окремої країни (у разі громадянської війни), так і на міжнародній арені. Прагнення до війни є, по суті, бажанням володарювати після неї. Тому мета армії кожної з протиборчих сторін — виробити і вибрати стратегію власної перемоги. Стратегія, що перемогла, таким чином, на певний час стає програмою глобального співтовариства.

При виборі переможної стратегії необхідно враховувати, що будь-яка війна переслідує колективні інтереси. Для того, щоб ідея війни отримала достатню силу, вона має ґрунтуватися на певній ідеології, зазвичай з сильними елементами патріотизму. Прагнення бійця до перемоги є похідним від почуття справедливості або патріотизму. Тобто кожній епосі звеличення будь-якої країни передувала епоха колосальної внутрішньої роботи, спрямованої на формування національної самосвідомості.

Якщо філософська і соціологічна сутності війни як "силового способу перерозподілу ролей на шляху громадського прогресу" залишаються незмінними, то її форми і методи ведення зазнали за тисячі років істотних змін.

Початок ХХІ століття характеризувався появою нового виду війн — інформаційних, коли перемога здобувається не за рахунок знищення збройних сил і економіки противника, а через вплив на його морально-психологічний стан. Якщо дотримуватися класифікації війн з точки зору зміни суспільних формацій, то, спираючись на інтерпретацію В. Сліпченка [4] і М. Требіна [5], можна представити покоління війн так:

- перше покоління — війни античних часів, аграрних та кочових суспільств;
- друге — війни епохи мануфактурного виробництва;
- третє — війни ранніх індустріальних суспільств;
- четверте — війни розвинених індустріальних суспільств;
- п'яте — локальні конфлікти і "холодна війна" ядерної епохи;
- шосте — неконтактні дистанційні війни із застосуванням інформаційної зброї.

Згідно з цією класифікацією, прийшов час війн **п'ятого покоління** — дистанційних і безконтактних. Хоча, через нерівномірний економічний розвиток держав, низка країн, у тому числі й Україна, мають сьогодні бойовий потенціал і структури збройних сил для ведення війн тільки третього і четвертого покоління.

Інформаційна зброя

Слід зазначити, що інтенсивний перехід від "гарячого" типу війн до "холодних" і "теплих" (з обмеженим застосуванням вогневих засобів ураження) став можливим на рубежі ХХІ століття тільки завдяки революційному розвитку засобів масової комунікації й інформатизації суспільства. За допомогою інформаційних технологій в арсеналах провідних держав з'явилися нові засоби протиборства, об'єднані поняттям "інформаційна зброя".

У найзагальнішому вигляді інформаційна зброя — це комплекс технічних та інших засобів і технологій, призначених для встановлення контролю над інформаційними ресурсами потенційного супротивника; втручання в роботу його систем управління і інформаційних мереж, систем зв'язку тощо з метою порушення їх працездатності, аж до повного виведення з ладу, вилучення, спотворення даних, що містяться в них, або спрямованого введення спеціальної інформації; поширення потрібної інформації і дезінформації в системі формування громадської думки й ухвалення рішень.

У війнах п'ятого покоління інформаційна зброя використовується здебільшого для дезорганізації систем управ-

ління супротивника, дії на його елементи озброєння, критично важливі інформаційні технології і ресурси, а також захисту від аналогічних дій відповідних елементів власної інформаційної структури. При цьому інформаційна зброя не заступає усі відомі типи озброєння, а лише створює потрібне тло, що знижує потребу в "традиційних" видах зброї.

Якщо у війнах п'ятого покоління інформаційні технології виконують роль, що в подальшому призводить до фізичних засобів ураження, то війни шостого покоління, на думку ряду аналітиків, можуть повністю стати інформаційними, а точніше інформаційно-психологічними. При цьому інформаційна війна ведеться здебільшого в так званому кібернетичному просторі, тоді як психологічна — переважно в просторі соціальному й основне її бойовище — свідомість людей і їх комунікаційне середовище.

Концепція "мережецентричної війни" — війни шостого покоління

Як технічну основу ведення війн шостого покоління у США з початку 2000-х років було взято концепцію "Ведення бойових дій в єдиному інформаційному просторі", що отримала назву концепції "мережецентричної війни" (Network Centric Warfare), яка забезпечує отримання над супротивником інформаційної переваги та її ефективного використання для ведення бойових дій. У російському трактуванні концепція "мережецентричної війни" — це організація управління бойовими діями на основі єдиного інформаційно-комунікаційного простору.

Мережева війна — нова концепція ведення боротьби (emerging theory of war), розроблена Офісом реформування збройних сил Секретаря оборони США (Office of Force Transformation) під управлінням віце-адмірала Артура Себровскі [6] і прийнята на озброєння військовим керівництвом Америки. Переосмислення військової стратегії в епоху постмодерну призвело до появи в США концепції постіндустріальних або мережевих воєн. Артур Себровскі узагальнив системний виклад основ мережевої війни (англ. "network warfare" — "мережеве воєнне мистецтво").

Ідейним натхненником і впливовим покровителем цього напрямку модернізації класичної військової стратегії став міністр оборони США при Дж. Буші-молодшому Дональд Рамсфельд [7].

Нова теорія активно впроваджується в практику ведення бойових дій США і вже була успішно випробувана в Іраку, Афганістані, інших державах, а мережецентричні технологічні підходи тестуються на навчаннях і тренажерах. Розробники цієї теорії переконані, що в найближчому майбутньому вона "якщо не замінить собою традиційну теорію війни, то істотно і безповоротно якісно змінить її". Звернення до цієї концепції стало основою не лише доповідей Дональда Рамсфельда, а й заступника секретаря безпеки Пола Вулфовіца [8] та інших вищих військових чиновників США ще за часів Дж. Буша-молодшого.

Концепція "мережецентричної війни" допускає інтеграцію усіх засобів ведення збройної боротьби в рамках тісно пов'язаних в єдину комп'ютерну мережу трьох видів об'єктів: засобів розвідки і спостереження, засобів ураження й елементів управління інформацією.

Інформаційно-психологічна війна, що проводиться на основі технічних засобів "мережецентричної війни" за своєю суттю може бути певною методологією зміни картини світу країни — жертви агресії в заданому напрямі.

Історичний аналіз способів і методів ведення бойових дій дає можливість помітити тенденцію поступового переходу від воєнних методів (з використанням звичайної зброї або зброї масового ураження, а також засобів радіоелектронної боротьби) до використання "м'якої сили" як техно-

логії руйнування національної свідомості. Це застосування так званої надвоєнної (мережеве, дипломатичне, психологічне, віртуальне стримування) і невоєнної (фінансове, торговельно-економічне, ресурсне, медійне, ідеологічне) інформаційно-психологічної зброї. Останнім часом навіть з'явилося нове поняття — "бойові невоєнні операції".

Мережеві війни прийшли на зміну концепції ядерної рівноваги, що переважала в епоху "холодної війни" і була заснована на змаганні США і СРСР у виробництві ядерної зброї. Після розпаду Варшавського блоку і СРСР залишився тільки один головний полюс, одна наддержава — Сполучені Штати Америки, що поступово перетворилися на гіпердержаву.

Мережева війна, на відміну від війн попереднього періоду, ведеться не державами і навіть не блоками, а глобальними структурами, які можуть бути як інституалізовані певним чином, так і мати підрильний терористичний характер. У світі, що нестримно глобалізується, уся соціально-економічна, політична і культурна структура пронизана інформаційними каналами, саме вони й складають мережі — основу мережецентричних війн.

Суть поняття "мережа"

Саме поняття "мережа" вимагає пояснення. Мережа, якою прямує інформація будь-якого штибу, — від побутової, фінансової, економічної, суспільно-політичної, енергетичної до військово-стратегічної, — поступово з суто технічного засобу перетворюється на головну життєву артерію сучасного суспільства. Різні мережеві структури, до яких входять засоби зв'язку, мас-медіа, транснаціональні корпорації, релігійні організації, неурядові організації (НУО), політичні осередки, спецслужби різних держав тощо, поступово інтегруються до загальної надзвичайно гнучкої й різномірної структури.

В епоху холодної війни ідеологічна боротьба двох систем і військово-технічний розвиток були суворо розмежовані. У мережеві війні ідеологія і технологія нерозривно пов'язані. Але суть ідеології і технології якісно змінюється: немає ні протистояння національних держав, ні конкуренції капіталізму з соціалізмом. Усе стало набагато тонше.

Теорія мережевої війни, розроблена Пентагоном, виходить із необхідності контролювати світову ситуацію так, щоб основні глобальні процеси розгорталися в інтересах США або щонайменше їм не суперечили. Специфіка мережевої війни полягає в тому, що вона ведеться постійно і безперервно та спрямована не лише проти ворогів, якими для США є країни осі зла — Іран, Північна Корея, Сирія та інші, а й проти нейтральних сил, таких як Росія, Україна, Індія, Китай, і навіть проти союзників — країн Європи чи Японії.

Метою мережевої війни є не перемога над супротивником при прямому зіткненні — це лише невеликий фрагмент конфлікту, а встановлення і підтримка тотального контролю, зокрема і над союзниками. Він реалізується різноманітними способами, але головним чином за рахунок численних мереж, побудованих за алгоритмами американських стратегів. Незважаючи на те, що ці алгоритми можуть бути прораховані й іншими центрами сил, ініціатива в їх створенні, розвитку і трансформаціях має знаходитися в американців. Захист мережевого коду, за допомогою якого безліч інформації дешифрується і структурується, — одне з головних завдань такої війни.

Якщо у війнах попередніх поколінь усе вирішувало озброєння, наприклад, кількість танків або ядерних боеголовок, то тепер найголовнішою є монополія на мережевий код. Інформація і мережі стають у глобальному

світі усе більше відкритими, але мистецтво декодування і систематизації цієї інформації, навпаки, усе більш утаємничується. Володіти інформацією можуть усі, але посправжньому розуміють її потенціал тільки фахівці мережевих воєн.

Неприпустимо ігнорувати теорію мережевих воєн і в Україні. Хоч би тому, що керівництво США, яке прагне до планетарного контролю, вже веде таку війну проти нас. І ми зобов'язані розуміти її правила, осмислити її принципи, вивчати її стратегії, систематизувати її логіку.

На відміну від війн колишнього покоління при веденні мережецентричних війн мережеві структури можуть справляти враження цілком мирних і зовні ніяк не пов'язаних ні зі стратегічними інститутами, ні з професійною розвідкою — вербуванням, добуванням секретів тощо. Безневинна НУО любителів шахів, молодіжні рухи на захист екології чи популяризації читання, правозахисна громадськість або маргінальна релігійна секта цілком можуть бути елементами небезпечної підривної мережі, а більшість учасників про це і не здогадуватимуться.

Мережеве суспільство

У кінці 80-х — початку 90-х років минулого століття соціологи вирізнили новий тип суспільства, яке іспанський соціолог Мануель Кастельс назвав мережевим [9]. З'явившись на Заході, воно все більше впливає на наші звички, підвалини, спосіб життя. Особливо цей вплив помітний у сфері засобів масової інформації, інформаційних комунікацій, товарів, які ми споживаємо.

Як стверджує російський дослідник О. Дугін: "Не лише суспільство епохи модерну, але й суспільство традиційне, і навіть релігійні цивілізації, завжди ґрунтувалися на протистоянні двох основ — ієрархії й ентропії. Ентропія мовою фізики означає перехід речовини на нижчий рівень організації з виділенням енергії, іншими словами — це тлінь, падіння, інерція, опір.

Ієрархії завжди намагалися організувати світ, культурний космос людей, суспільство, державу, культу, надати життю окремого народу, великої держави або навіть імперії розумну, раціональну організаційну форму, із заданими цілями і смисловими місіями. Ієрархії в різний час були найрізноманітнішими — від священних, феодалських, лицарських, жрецьких до буржуазних у новий час. Те саме демократичний централізм, принцип, за яким було організовано радянську компартію. Усе це ніщо інше, як форми ієрархії — вертикалі влади.

На протилежному боці від ієрархій завжди стояла ентропія, втілена у величезній кількості чинників. Будь-яке суспільство до певного моменту ґрунтується на цьому протистоянні — або ієрархія зі своєю логікою, принципами, нормами, або ентропія" [10].

Спектр ієрархій тягнеться від станових, в яких практично неможливо змінити статус, до демократичних, де існує циркуляція еліт. На іншому боці, у сфері ентропії, формується контреліта. У певний момент, стаючи сильною, контреліта скидає правлячу еліту, й усе починається заново. Якщо еліту, яка розсіяна в полюсі ентропії суспільства, не допускати до влади, то рано чи пізно вона цю владу скине.

Переважаю більшість суспільств, які відомі в історії, було засновано на цій двоїстості ієрархії й ентропії, що ворогували між собою. Ієрархія намагалася приборкати ентропію, ентропія намагалася розвалити ієрархію, розмити її знизу, розчинити непередбачуваністю, ірраціоналізмом, опором. Одна з найбільш значущих для суспільства форм ентропії — корупція.

Мережеве суспільство пропонує фундаментально змінити сам принцип співвідношення ієрархії й ентропії, і

тут найважливішим поняттям стає мережа. Це може бути розвідувальна, торговельна, релігійна, мережа агентів впливу або інформаційна, мережа мовлення. Мережа Інтернет, звичайно, теж втілення загальної мережі, проте не єдине. Існують також політичні мережі, сектантські, терористичні — усі вони діють за якісно іншим принципом, ніж функціонували попередні суспільства. Сьогодні варто враховувати наявність цих мереж, оскільки поступово ми стаємо елементами, певним чином інтегрованими в них.

Мережева теорія війни

Мережецентричні війни засновані на фундаментальному поділі циклів людської історії на три фази — аграрні, промислові й інформаційні епохи, кожній з яких відповідають особливі моделі стратегії, що впливають з соціологічних понять, — передмодерн, модерн і постмодерн. Інформаційна епоха — це період постмодерну, коли розвинені суспільства Заходу (передусім США) переходять до якісно нової фази. Теорія мережевих воєн є моделлю військової стратегії в умовах постмодерну. Як стандарти нової економіки, засновані на інформації і високих технологіях, сьогодні доводять перевагу над традиційними капіталістичними і соціалістичними моделями промислової епохи, так і мережеві війни претендують на якісну перевагу над колишніми стратегічними концепціями індустріальної епохи (модерну).

Сенс військової реформи у рамках "нової теорії війни" інформаційної епохи полягає у створенні потужної і всеосяжної мережі, яка концептуально замінює собою попередні моделі та поняття військової стратегії, інтегрує їх в єдину систему. Війна стає мережевим явищем, а військові дії — різновидом мережевих процесів.

На технологічному рівні це супроводжується оснащенням армії високоточною зброєю, заснованою на нових фізичних принципах, що базується не лише на суші або морі, а й у космосі, у поєднанні із захистом власної інфраструктури від поразки аналогічною зброєю з боку супротивника. Регулярна армія, усі види розвідок, технічні відкриття і високі технології, журналістика і дипломатія, економічні процеси і соціальні трансформації, цивільне населення і кадрові військові, регулярні частини й окремі групи — усе це інтегрується в єдину мережу, якою циркулює інформація. Створення такої системи становить суть військової реформи американських збройних сил.

У рамках мережевої структури світу ведуться інформаційно-психологічні війни.

Інформаційно-психологічна війна

На відміну від інформаційної, інформаційно-психологічна війна побудована більше на якісному аспекті: не скільки інформаційних повідомлень (текстів) надруковано (видано в ефір), а скільки їх досягло мети і прийнято споживачами. Щоб поширювана інформація легко і швидко засвоювалася, потрапляла в підсвідомість чи свідомість людини, в практиці комунікацій широко використовуються останні наукові досягнення психології.

Також при описі різного типу конфліктних ситуацій (насамперед макросоціальних конфліктів, що виникають в інформаційному суспільстві) нині все частіше використовується термін "інформаційно-психологічна війна".

Це обумовлено внутрішнім взаємозв'язком понять "інформаційна війна" і "психологічна війна". Виходячи з основних цілей, у рамках інформаційної війни може відбуватися нарощування інформації в інформаційному просторі. З іншого боку, успішні результати інформаційної війни чинять сильний психологічний вплив на супротивника і змінюють його поведінку.

У психологічній війні, у свою чергу, задіяні як інформаційні канали, так і психотропний, психогенний, психотронний та інші види впливу [6].

У рамках психологічної війни можна виділити такі напрями [8]:

- мобілізація й оптимізація моральних і психологічних сил задля виконання поставлених завдань;

- захист від руйнівного психологічного впливу супротивника (психологічна протидія, прикриття, захист, контрпропаганда);

- психологічна дія для дезорієнтації, деморалізації і дезорганізації супротивника (психологічна боротьба);

- вплив на погляди, настрої, поведінку дружніх і нейтральних аудиторій в напрямі, сприятливому для досягнення цілей.

Психологічна дія відбувається передусім заради ініціації певних реакцій і конкретної поведінки об'єкта. Основна мета психологічної війни — змінити в потрібному напрямі (дія або бездіяльність) поведінку супротивника за рахунок трансформації його свідомості, сприйняття ним картини світу.

Відмітними особливостями понять "інформаційна війна" і "психологічна війна" є і те, що інформаційна війна ведеться здебільшого в так званому кібернетичному просторі, тоді як психологічна — в просторі соціальному.

Таким чином, інформаційно-психологічна війна за своєю суттю є певною комплексною методологією зміни картини світу суспільства країни — жертви агресії у заданому напрямі. При цьому під суспільством країни — жертви агресії слід розуміти як окремих осіб (чи групу осіб), що приймають рішення на різному рівні, так і окремі групи людей або масову свідомість народу загалом.

Кінцеву мету інформаційно-психологічної війни дуже чітко сформулював американський дослідник Джон Стейн у книзі "Інформаційна війна": "Метою такої війни є розум, особливо розум тих, хто приймає ключові рішення з приводу війни і миру, а з військової точки зору — розум тих, хто приймає ключові рішення стосовно того, коли і як використовувати наявні сили і можливості стратегічних структур".

Інформаційно-психологічна війна ініціює зіткнення двох моделей світу — старої та нової, з яких одна, нав'язувана супротивником, поступово починає домінувати над іншою. Тому в такому протиставленні передусім слід бачити війну когнітивну, оскільки вона чинить вплив на процеси ухвалення рішень людиною, її структуру міркувань. Не лише інформація, а й операції з нею лежать в основі введення нових типів поведінки, що є кінцевою метою інформаційно-психологічної війни.

Особливістю такого конфлікту також є те, що він базується на комунікативних процесах, що розглядаються як її основа. При цьому сама комунікація підкоряється як стратегічним, так і тактичним законам. Тобто у рамках стратегічних комунікацій визначається, яка інформація і як має бути виявлена, а у рамках тактичних — де і коли.

На відміну від інших видів впливу, в інформаційно-психологічній дії є ряд принципових особливостей [7]:

- по-перше, інформаційно-психологічні війни ведуться зазвичай на чужій території, без меж і кордонів, проникаючи в розум супротивника;

- по-друге, інформаційно-психологічна війна ведеться так, що не залишає видимих слідів. Об'єкту дії здається, що він сам приймає рішення, хоча насправді виявляється веденим іншими;

- по-третє, інформаційно-психологічна війна дуже вигідна й економічна для її ініціаторів, оскільки відносно

невеликий обсяг вхідної інформації призводить до максимального значущого результату, наприклад до формування потрібної громадської думки;

— по-четверте, для інформаційно-психологічної війни характерна певна "мімікрія" під об'єкт впливу (інформація — для інформаційних структур, певні факти — для впливу на систему міркувань людини);

— по-п'яте, один і той самий факт в умовах інформаційно-психологічної війни може легко отримувати різні інтерпретації, аж до діаметрально протилежних;

— по-шосте, інформаційний вплив фактично є трансформацією картини світу.

Необхідною умовою успішного ведення інформаційно-психологічної війни є наявність єдиного інформаційного простору з супротивником, в якому плануються і проводяться усі дії. Інакше інформаційні процеси, що ініціюються нападником, просто не зможуть досягти своєї мети — свідомості супротивника.

При цьому інформаційний простір є досить складним і багатофакторним об'єктом — деякою "реально-віртуальною частиною фізичного простору, в якій комунікатор може потенційно доводити до реципієнта, з використанням певних засобів комунікації, потрібну інформацію і контролювати реакцію реципієнта на її отримання" [7]. Сукупність конкретних засобів комунікації, через які комунікатор впливає на реципієнта і контролює реакцію, утворюють так зване інформаційне поле.

Інформаційним "полем бою" в обох просторах — кібернетичному і соціальному — є протоколи інформаційно-логічного сполучення їх елементів, а також засоби і технології їх практичної реалізації [9; 11].

Для кібернетичного простору протоколами взаємодії систем і їх елементів є мови програмування, мережеві протоколи й угоди. Основним засобом їх несанкціонованого коригування є програмні закладки з незадекларованими можливостями, комп'ютерні віруси, засоби перехоплення трафіку і технології дії на канали телекомунікацій.

Для соціального простору протоколом інформаційно-логічної взаємодії є природна мова народонаселення.

Основним засобом коригування протоколів соціального простору нині є засоби масової інформації.

Ще Наполеон Бонапарт зауважував, що десять газет можуть завдати більше шкоди, ніж ціла армія. У нашій країні існує безліч як державних, так і приватних ЗМІ, які виражають інтереси різних груп впливу. Боротьба на цьому полі точиться дуже жорстка. На громадян України спрямовано величезний потік інформації, переважно негативної, з маніпулятивними зарядами. Додамо ще й постійні спроби законодавчо змінити певні норми і правила української мови як державної.

Важливо розуміти, що будь-яка серйозна зміна мовних норм може призвести до порушення інформаційних зв'язків, процесів мислення і сприйняття дійсності. Наприклад, так званий конфлікт "батьків і дітей" викликаний, окрім фізіологічних причин, відмінностями в мові та способах сприйняття навколишнього світу. Молодіжний сленг, миське арго, інтернет-мова не консолідує, а роз'єднують різні соціальні шари і групи українського суспільства.

Саме через інформаційний простір, "граючи" на інформаційному полі, досягають змін у структурах масової свідомості.

Однією з особливостей інформаційного простору для ведення інформаційно-психологічної війни є його так звана "публічність": будь-які дії проводяться з метою впливу на "публіку" (реципієнта, третіх осіб або команду самого комунікатора) і знаходять своє віддзеркалення в тій або іншій частині інформаційного поля [6; 7; 8].

Що робити?

Щоб зрозуміти, до якої війни треба готуватися і яких мати фахівців, наведемо такий приклад.

Ще в 1999 р. у Китаї вийшла книга офіцерів Національно-визвольної армії Китаю (НВАК), яка була опублікована у США під назвою "Мистецтво воювати без правил" з підзаголовком "Китайський план руйнування Америки". У ній широко представлені невоєнні методи ведення бойових дій — фінансові, торговельні, ресурсні, економічні, медійні, ідеологічні тощо.

У книзі викладено погляд китайських фахівців на проведення інформаційно-психологічних операцій. Дамо коротку цитату: "...тоді як одна країна готується до війни, використовуючи усю потужність сучасної зброї, інша країна в цей час акумулює фінансові ресурси, дестабілізує обстановку на біржі у ворожій країні, ширить всіякі чутки, завдає точкових невоєнних ударів по життєво важливим об'єктам супротивника, усуває ключові фігури в економічному, оборонному і політичному секторах ворога, контрабандою завозить і викидає в обіг великі суми у валюті супротивника, заражає водоймища і посіви, організовує виступ опозиції тощо. У результаті спалахує паніка, громадські інститути супротивника дестабілізовані, виникають масові заколоти, мародерство й інші принади реальної війни. Тільки потім завдається демонстраційний військовий удар і формально оголошується війна. Переможений стороні нічого не залишається, окрім як укласти мир на ганебних умовах" [11].

Чимось цей гіпотетичний сценарій китайських стратегів п'ятнадцятирічної давності нагадує реальні події в Іраку і Афганістані, а нині — у країнах Північної Африки і Близького Сходу, особливо в Лівії.

Які висновки можна зробити?

Перший і найголовніший — протистояти негативній інформаційній дії і не потрапити в пастку деструктивних соціальних мереж можуть тільки високоосвічені люди з широкою ерудицією і позитивною життєвою позицією.

Світовий досвід доводить, що активна поява конструктивних соціальних мереж замість деструктивних безпосередньо пов'язана з мірою зрілості (духовного зростання) членів суспільства, підвищенням освіти і професійного рівня його громадян.

Пасіонарну енергію молоді слід спрямовувати в творче русло, для чого стимулювати ініціативу і заповзятливість, залучати до втілення державних проєктів.

Треба сприяти самореалізації людини, зокрема важливо продемонструвати усі потенційні можливості, навчити вибирати та використовувати ті, що найбільше відповідають її особистим якимсь. Саме таку мету мають ставити батьки і установи освіти, від дитячого садку до вищих навчальних закладів.

По-друге — єдиним ефективним способом боротьби зі спробами маніпулювати свідомістю людей є доступність інформації, можливість перевірки її істинності й уміння виявляти дезінформацію.

Жодна контрпропаганда не досягне бажаного результату, якщо її зміст сформульовано двозначно і нечітко. Тому одним із напрямів підвищення безпеки України є введення в шкільну програму старших класів таких предметів, як логіка і психологія, а також їх поглиблене вивчення у вищих навчальних закладах, і не лише гуманітарних.

Треба відновити підготовку фахівців з контрпропаганди й інформаційної війни. Країні потрібна молодь, яка

бажає жити і працювати в Україні, з різнобічними глибокими знаннями: від сучасних інформаційних технологій до історії своєї країни. Для цього молоді люди мають чітко бачити перспективу для кар'єрного зростання, можливість для задоволення матеріальних і духовних потреб на батьківщині.

Список використаної літератури

1. Ницше Фридрих. Избранные произведения. В 3 т. Т. 3. Философия в трагическую эпоху / Фридрих Ницше. — Москва : REFL-book, 1994. — 407 с.
2. Асмус В. Античная философия / В. Асмус. — Москва : Высшая школа, 1976. — 543 с.
3. Сунь Цзы. Трактат о военном искусстве / Сунь Цзы. — Москва : Воениздат, 1955. — 124 с.
4. Слипченко В. Бесконтактные войны / В. Слипченко. — Москва : Гран-Пресс, 2001. — 158 с.
5. Требин М. Войны XXI века / М. Требин. — Москва : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. — 602 с.
6. Cebrowski A. K. Network-Centric warfare: its origin and future / Arthur K. Cebrowski, John J. Garstka // U. S. Naval institute proceedings. — 1998. — Vol. 124 ; Blaker J. R. Transforming military force: the legacy of Arthur Cebrowski and network centric warfare / James R. Blaker. — Westport ; London : Praeger security international, 2007. — XII, 248 p.
7. Hersprin D. R. Rumsfeld's wars: the arrogance of power / Dale R. Herspring. — Lawrence : University press of Kansas, 2008. — XXIV, 247 p.
8. *The implementation of network-centric warfare.* — Washington : D. C. Office of the Secretary of Defense, 2005. — 79 p.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. — Москва : ГУ ВШЭ, 2000. — 606 с.
10. *Информационные войны как угроза для России.* Новейшие виды организационного оружия : аналит. доклад Александра Дугина при участии Валерия Коровина и Александра Бовдунова. — Режим доступа: <http://www.dynacon.ru/>. — Загл. с экрана.
11. Богорад Е. Искусство войны-2. Китайские военные стратеги о методах ведения боевых действий в новом тысячелетии / Е. Богорад // Популярная механика. — 2003. — № 9.

В статье проанализированы современные способы и методы ведения войны с использованием информационно-психологического оружия. Изучены сетевые методы ведения войны, их истоки, формы и способы ведения. Приведена характеристика информационно-психологической войны и способы противодействия негативному информационно-психологическому влиянию.

In the article modern methods of prosecution of war with the use of informative-psychological weapon are analyzed. Network-centric warfare, their sources, forms and methods of conduct, are studied. Description of informative-psychological war and methods of counteraction negative informative-psychological influence is resulted.

Надійшла до редакції 7 серпня 2014 року